

5. Шапарова, Н. С. Краткая энциклопедия славянской мифологии : около 1000 статей / Наталья Шапарова. – М. : ООО «Издательство АСТ»: ООО «Издательство Астрель»: ООО «Русские словари», 2001. – 624 с.
6. Щепанская, Т. Б. Культура дороги в русской мифоритуальной традиции XIX – XX вв. / Т. Б. Щепанская. – М. : «Индрик», 2003. – 528 с.
7. Элиаде, М. Священное и мирское / Мирча Элиаде. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 144 с.

Стаття надійшла 04.04.2017 року

УДК 821.161.2(092)

Віта Кириченко
(Умань, Україна)
e-mail: kyrychenkovita@gmail.com

ЖІНОЧІ ОБРАЗИ В «НАРОДНИХ ОПОВІДАННЯХ» МАРКА ВОВЧКА

У статті на основі ретельного аналізу змісту «Народних оповідань» Марка Вовчка здійснено класифікацію жіночих образів. Розкрито образи жінок – закоханих і відданих заміж проти їх волі, щасливих і нещасних, вільних і кріпачок, пізнавши щастя материнства і втративши своїх дітей, люблячих жінок і зраджених чоловіками. Зроблено висновок, що Марко Вовчок закликала читачів до боротьби за власне щастя, до обирання власного життєвого ляху і слідування йому, засуджувала покірність долі та інертність існування.

Ключові слова: Марко Вовчок, жіночі образи, «Народні оповідання», кріпацтво, жіноча доля.

Кириченко В. Женские образы в «Народных рассказах» Марко Вовчок.

В статье на основе тщательного анализа содержания «Народных рассказов» Марко Вовчок создана классификация женских образов. Раскрыты образы женщин – влюбленных и отданных замуж против их воли, счастливых и несчастных, свободных и крепостных, узнавших радость материнства и потерявших своих детей, любящих жен и преданных мужьями. Сделаны выводы, что Марко Вовчок призывала читателей к борьбе за собственное счастье. К выбору собственного жизненного пути и следование ему, осуждала покорность судьбе и инертность существования.

Ключевые слова: Марко Вовчок, женские образы, «Народные рассказы». Крепостничество, женская судьба.

Kyrychenko V. Womens images in «People's Stories» by Mark Vovchka.

In the article on the basis of a careful analysis of the content of «Narodnyi storyadanov» Mark Vovchka carried out the classification of female images.

The analysis of the texts of the works included in the «Narodnyi narrazhdeniy» gave grounds for distinguishing the following main types of women's images: women – representatives of the parishioners (ladies and her daughter from the story «Sister», Mrs.

Kozachka, Mrs. Odarka, Ms. «Ransom» An old lady and a lady from the story «Institutka», Ms. Ledashchitsa); Wealthy women who were sympathetic to hired workers, supported them (grandmother from the story «Sister», widow's master «Institutka»); The girls whose fortunes formed happily – the smallest group to which we attributed Martha («Ransom») and Oksana («Father Andrew»); The girls who perished because of their parents' selfishness (Katrya Maxim Grimach, Natalia Danylo Gurch); to this type of images we also carried Nastya from the story of the Ledshchitsa; Women are happy in marriage (daughter from the story «Sister», Olesya (Alexander) from «Kozachki»); Girls and women with an unhappy fate, these images can in turn be divided into such signs (women who have taken their own destinies (the main heroine of the story; the girls who married her beloved, but killed by the hands of the murderer; the girls whose lives were vandalized by the gentleman; Girls who married against their will for not being loved; women who lost their children; divorced women); women who had no family or early widows (Horpina Ledashchitsa, mother from the story «Two Sons»); old women (Orlycha «In-law», grandmother «Danilo Gurch», grandmother «Institutka», widow of Pylypich, aychenkova mother, mother Marusya «Three Fates») nun – Sister Melania («Three Fates»).

The images of women – lovers and devotees are married against their will, happy and unfortunate, free and serfs, having discovered the happiness of motherhood and lost their children, loving women and betrayed men. It is concluded that Marco Vovchok called on readers to fight for their own happiness, to choose their own vital frontier and to follow him, condemned the obedience of fate and the inertia of existence.

Keywords: *Marco Vovchok, female images, «Folk stories», serfdom, feminine fate.*

Творчість Марка Вовчка – унікальне явище української культури. Усі сучасники письменниці, незважаючи на дискусію навколо її авторства, підкреслювали талант цієї неординарної жінки, своєрідність авторської манери. Вона писала про страшну долю українців-кріпаків, передусім жіноцтва. І. Франко так відгукнувся про творчість письменниці: «З простою красою й ніжністю її мови й стилю в'яжеться нерозривно її ніжна любов до всіх нещасних і страждущих, а особливо до найбідніших між бідними, до жінок. Вона вміє не лише сама відчувати їх горе, але також віднайти його основу і дати їй простий і ясний вислів, що сильно хапає за серце читача» [7, с. 446].

«Народні оповідання» вийшли друком незадовго до скасування кріпацького права, тому їх актуальність і своєчасність не викликали сумнівів ані в сучасників Марка Вовчка, ані в сучасних літературознавців. У них – ніби крик душі всіх знедолених жінок.

Аналіз текстів творів, що ввійшли до «Народних оповідань», дав підстави виокремити такі основні типи жіночих образів:

1) жінки – представниці панства (пані та її донька з оповідання «Сестра», пані «Козачка», пані «Одарка», пані «Викуп», стара пані і панночка з повісті «Інститутка», пані «Ледащиця»);

2) заможні жінки, які ставилися до найманих працівниць зі співчуттям, підтримували їх (бабуся-господиня з оповідання «Сестра», хазяйка-удовиця «Інститутка»);

3) дівчата, доля яких склалася щасливо – найменша група, до якої ми віднесли Марту («Викуп») і Оксану («Отець Андрій»);

4) дівчата, які загинули через егоїзм батьків (Катря «Максим Гримач», Наталія «Данило Гурч»), до цього типу образів зараховуємо й Настю з оповідання «Ледащиця»;

5) жінки щасливі у шлюбі (невістка з оповідання «Сестра», Олеся (Олександра) з «Козачки»);

б) дівчата й жінки з нещасливою долею, ці образи, своєю чергою, можна поділити за такими ознаками:

- жінки, які скорилися власній долі (головна героїня оповідання «Сестра», Маруся і Катря з твору «Три долі»);
- дівчата, які вийшли заміж за коханих, але які загинули від руки вбивці (Ганна «Свекруха», Ганна «Павло Чорнокрил»);
- дівчата, життя яких занапастив пан (Одарка з однойменного оповідання, Настя «Ледащиця»);
- дівчата, які вийшли заміж проти своєї волі, за нелюба (Марина «Чумак»);
- жінки, які втратили дитину (Горпина з оповідання «Горпина», «Катря» з повісті «Інститутка», Олеся з оповідання «Козачка», Горпина з твору «Ледащиця»);
- жінка-розлучниця (Варка з оповідання «Павло Чорнокрил», шинкарка «Три долі»);

7) жінки, які не мали сім'ї або рано овдовіли (Горпина «Ледащиця», матір з оповідання «Два сини»);

8) старі жінки (Орлиха «Свекруха», бабуся «Данило Гурч», бабуся «Інститутка», удова Пилипиха, Чайченкова мати, матір Марусі «Три долі»);

9) монашка – сестра Меланія («Три долі») [4].

Насамперед зупинимося на образах представниць панства з оповідань «Сестра», «Козачка», «Одарка», «Викуп», «Ледащиця». Письменниця виписує їх зазвичай без портретів, уривчастими словами-штрихами, якими передусім змальовує їх духовне убозтво. Марко Вовчок навіть не наділяє їх іменами, обмежуючись «пані» та «панночкою». Основними рисами цих персонажів є жадібність, жорстокість, байдужість до чужого болю, розумова обмеженість, дріб'язковість. Особливо чітко це продемонстровано в повісті «Інститутка»: *«Ох бабусечко! І морено, й мучено нас – та все дурницю. І те вчи, і друге, й десяте, й п'яте ... товчи, та товчи, та й товчи!.. Нащо мені те знати, як по небу зорі ходять, або як люди живуть поза морями. Та чи в їх добре там, та чи в їх добре там? Аби я знала, чим мені себе між людьми показати ... до французької мови і до музики добре і я бралась; до танців тож. Що треба, то треба. На се вже кожен уважає, кожен і похвалить, а все інше – тільки морока...*

Учись та й забудь! І тим, що участь – нуда, і тим, що вчать, – біда. Багацько часу пропало марно!» [4, с. 104].

Описуючи жорстокість панночки з «Інститутки», як і панночки з оповідання «Ледащиця», Марко Вовчок прирівнює їх до безсердечності чоловіка – пана з оповідання «Горпина». Жорстокість чоловіка можна виправдати певними підсвідомими діями, заснованими на первісних інстинктах, але жорстокість жінки не виправдовується нічим, тим більше жорстокість по відношенню до хворої дитини. Катря з «Інститутки», Настя з «Ледащиці», Горпина з однойменного оповідання змушені були працювати на панщині, залишивши хворих дітей удома, без материнської опіки. У всіх трьох випадках результат однаково трагічний – смерть дитини та втрата розуму матір'ю.

Марко Вовчок вважає першопричиною необмежену владу панів над кріпаками. У несформованих особистостей, таких як панночка з повісті «Інститутка», злих, жадібних, заздрісних і жорстоких, можливість керувати людськими життями призводить до посилення їхніх наймерзенніших, найнижчих якостей. М. Попович зазначає, що «задоволення від влади над людьми є, очевидно, почуттям, успадкованим людиною від її предків в еволюційному ряду, оскільки ієрархічна упорядкованість спільноти за принципом «слабий – сильний» характерна для тваринного світу. Радість влади містить у собі відгомони садистичного задоволення, оскільки влада над іншими означає також і можливість санкції – спричинення іншому страждань» [5, с. 111–112]. Дослідник зауважує, що і в Старому, і в Новому Заповіті насильство (гамас) завжди розуміється як криваве насильство [5, с. 115]. Саме таке насильство нищило людські долі, життя, щастя, ми бачимо по відношенню до згаданих героїнь творів Марка Вовчка.

Письменниця, утім, не звинувачує всіх заможних людей у жорстокості й бездушності. У її творах є позитивні персонажі – такі як пан лікар і хазяйка-удовиця в «Інститутці», бабуся-господиня з оповідання «Сестра».

Найменшу групу оповідань становлять твори про дівчат, доля яких склалася щасливо – Марта («Викуп») і Оксана («Отець Андрій»). У згаданих творах Марко Вовчок показує селянам, що можна вирватися з тисків кріпацтва, вибороти своє щастя, але не по одному, а тільки спільними зусиллями. Зокрема, головна героїня оповідання «Викуп» – Марта Кохан отримує можливість вийти за коханого Якова тільки за допомогою батька і дядька, від імені якого йде оповідь. Саме ці два досвідчених чоловіки зуміли так обставити справу, так хитро зіграти на жадібності пані й писаря Захаревича, що врешті-решт отримали вільну для Якова.

Щаслива доля випала й Оксані з оповідання «Отець Андрій». Незважаючи на випробування, що випали на долю дівчини та її коханого Тимоша, молоді люди зуміли відвоювати своє щастя. Коли «пан окном» «ув'язався за бідною дівчиною» і не давав дівчині спокою, «і улицею не перейде, щоб він не догнав та не почав підмовляти... Далі велів її силоміць узяти до покоїв», тільки спільні зусилля молоді села врятували її від сумної долі покритки [4, с. 88]. Марко Вовчок таким чином ніби закликає селян опиратися панському свавіллю, захищати себе, своїх дітей.

Зупинимося й на образі панотця Андрія. Короткими штихами письменниця змальовує його портрет як священика, людину, особистість.

Уперше ім'я священика згадано в заповіті Оксаниного батька: «Нехай, – каже, нашій Оксані буде; не викопуй їх (гроші. – В. К.), жінко, бо вражих ляхів не встережешся. Або отцю Андрію oddай» [4, с. 87]. Одне речення, утім, у ньому перед нами постає сильний, виважений, чесний чоловік, якому можна доручити велику суму грошей на збереження, крім того, досить сильну особистість, здатну протистояти нападам «вражих ляхів».

Отже, не дивно, що саме до нього звертаються по допомогу і пораду молоді люди. Панотець Андрій пропонує вирішення проблеми, яке дає змогу не тільки врятувати закоханих, а й відвести покарання від інших учасників подій. Зовнішність священика описана в п'ятій, передостанній, частині оповідання. Марко Вовчок ніби дає змогу читачеві самому намалювати портрет панотця, щоб потім порівняти з тим, яким бачить його автор: «Він удівець, старий, сивий; борода довга, біла як молоко. Сидів він, читав святе письмо, свічечка горіла ...» [4, с. 88]. Образ нагадує відлюдника, волхва, посвяченого в якісь таємні знання. Виваженість і мудрість старця у його словах, рішенні та діях: «Боже благий! Боже мій милостивий! ... Де твоя правда в світі! Діти мої любі! Звінчаю я вас; ідіть до церкви». Повів їх та й звінчав зараз. Поблагословив і казав не боятись нічого: «Я сам буду одвіт держати!» [4, с. 88–89].

Внутрішня сила, упевненість у своїй правоті, життя за Божими законами допомогли панотцю Андрію не тільки врятувати молодих людей, а й зупинити і вгамувати панський гнів настільки, що пан «з того часу й будинки отця Андрія обходить» [4, с. 89].

Завдяки отцю Андрію доля Оксани складається значно краще, аніж в Одарки з однойменного оповідання, Насті з оповідання «Ледащиця» – дівчат, життя яких занапали панські примхи.

Цікаво, що під цими двома оповіданнями в оригіналі була приписка «оба рассказа – истинныя происшествія. Послѣднее случилось недалеко отъ Звенигородки» [1, с. 84]. Це, на думку В. Бойка, є підтвердженням того, що в основу своїх оповідань Марко Вовчок клала справжні події, які художньо змальовувала [1, с. 84].

Окрему групу становлять образи дівчат, які загинули через егоїзм батьків, – це Катря з оповідання «Максим Гримач», Наталія з твору «Данило Гурч», тут же і Настя з оповідання «Ледащиця».

І Катря, і Наталія стали жертвами гордині своїх батьків. І хоч їх долі розвиваються абсолютно по-різному, невідворотною для них стає смерть. Дівчата є жертвами своєї покірності волі батьків – батька Катрі – Максима Гримача, який прагнув віддати дочку тільки за рівню, хоча йому подобався парубок, який запов у душу дочці; Наталія стала жертвою матеріної гордині та її прагнення повернути колишнє багатство. Найтрагічніша доля Насті з оповідання «Ледащиця». Докладніше зупинимося на цьому образі.

Дівчинка зростала з матір'ю Горпиною, яка більше думала не про щастя дитини, а зосередилася на власному болю – втраті волі. Мати не розмовляла з дочкою, не бавила і не пестила її. Щороку вона ставала все смутнішою і мовчазнішою, зовсім не звертаючи уваги на почуття доньки. Ще сумніша і чорніша вона стала, коли не вийшло в неї самотужки відстояти волю в пані.

Марко Вовчок, як завжди, дає свободу для фантазії читачів – відчутти весь драматизм ситуації: *«Настя мені якось і каже:*

- Так от чого матуся така думна ходила!.. Ось чим журилась! Отож вона мені, маленькій, було, розказує про наших батьків вільних, та й сама волі забажала! Веселіша вона тоді була, – каже, – а сама задумалася, зажурилася, – не така, як тепер ... Розказує, було, мені, прядучи, казки, як наші батьки вільними козаками по Дніпру жили, і пісень гарних про ту старовину співали...» [4, с. 261].

Урешті-решт дівчина вирішує принести себе в жертву задля здійснення мрії матері.

Сучасні дослідження переконливо доводять, що емоційна сторона у вихованні дитини надзвичайно залежить від спілкування батьків із дітьми, ґрунтується на глибокому контакті між ними, їх взаємному розумінні. Холодні і байдужі, а саме такі стосунки були між Горпиною і Настею, вважаються негативним емоційним тоном стосунків [2, с. 231] і призводять до трагічного фіналу. Саме це ми бачимо в оповіданні «Ледащиця». Трагедія Насті полягає не тільки в тому, що вона стала покриткою, а ще й у тому, що вона не мала все своє життя ані матеріної підтримки, ані її любові, ласки, тобто всього того, що потребує дитина під час свого формування і становлення. Крім того, дівчинка прагнула будь-що довести найріднішій і, виходячи зі змісту оповідання, найдорожчій для неї людині, що вона, Настя, хороша, що вона гідна материнської любові, яку прагнула заслужити понад усе. Це її мрії дівчинка перетворила на свої. З цією метою вона віддалася паничу задля того, щоб він допоміг отримати бажане. Настя досягла своєї мети, панич її не підвів, і вольну вона

отримала разом з матір'ю. Однак надвисокою ціною. Не маючи щасливого дитинства, не знаючи материнської ласки, вона і для своєї дівчинки, яка «знайшлася» у неї, «таке-то малесеньке, сухесеньке, слабеньке» [4], не змогла дати ні любові, ні ніжності. Можливо, ще й тому, що бачила: дитя не виживе, або на підсвідомості прагнула смерті малечі, знаючи наперед долю, яка її очікувала, про що й говорить у сльозах: *«Вона взяла дитинку на руки й дивиться пильно, й журливо, і понуро ... Дивиться, дивиться, поки аж сльози в неї покотилися. «Горе, – каже, – коре да горе»* [4, с. 266]. Тільки в п'яної Насті прокидалися почуття до дочки, тоді вона гралася з нею, тоді й горювала за померлим немовлям.

Чайчиха зраділа отриманій волі й не одразу збагнула, що донька заплатила за здійснення її мрії власним життям.

Таким чином письменниця зверталася до українців із закликом не робити своїх дітей своєрідною розмінною монетою, засобом здійснення власних мрій, прагнень, бажань, задоволення власних амбіцій і гордині.

В окремих оповіданнях письменниці натрапляємо на сюжети, в яких ідеться про щастя у шлюбі, щастя взаєморозуміння між чоловіком і жінкою, та воно не довге і рушиться через біль втрати дитини, смерть одного з подружжя, зраду тощо. Такі сюжети є в оповіданнях «Козачка», «Сестра», «Свекруха», де щасливий шлюб і взаємне кохання молодих є тільки початком, після чого розпочинається оповідь про трагічну долю героїв.

Ще одна група образів – дівчата й жінки, які скорилися власній долі (головна героїня оповідання «Сестра», Маруся і Катря з твору «Три долі»).

В оповіданні «Сестра» Марко Вовчок веде розповідь від першої особи. Вона настільки не погоджується з життєвою позицією героїні, що навіть не дає їй ім'я, ніби підкреслюючи її покірність, безликість. При цьому автор не позбавляє її позитивних рис – доброта, щирість, любов до ближніх, повага до старших і працьовитість. Героїня скоряється долі настільки, що навіть не намагається відстояти ані своє майно, ані право на життя в батьківській хаті, ані право вийти заміж удруге після вдівства й урешті-решт отримати право на сімейне щастя і материнство. Таким чином, героїня порушує закони природи, відмовляється від основного призначення жінки – народити і виростити дитя.

Героїні оповідання «Три долі» – Маруся, Катря й Химка також не отримують щастя від кохання. Утім, кожна по-своєму. Спільного в дівчат тільки їх врода, працьовитість, доброта, щирість і кохання до одного парубка. Доля Катрі втілює прислів'я українців: «Не дай серцю волю – заведе у неволю» [5]. Маруся, покірна все своє життя, навіть не обмовилася про своє кохання до Чайченка. Саме вона завдяки своїй мовчазності й покірності виходить заміж за такого бажаного трьома подругами парубка. Образ також втілює приказку: «Проти волі любим не

станеш» [6]. Химка – найобережніша, наймудріша, самокритична дівчина, яка швидко збагнула, що краще уникати такого кохання, й заховала його глибоко у своєму серці, не піддалася на оманливі мрії про щастя в шлюбі.

Катря через розбите серце подалася в монахині й дійшла такого рівня збайдужіння до життя, що не поїхала на похорони батьків, а коли прийшов час отримувати спадок, була живою тілом і мертвою душею.

Маруся вирішила, що її кохання вистачить на двох. Бідна дівчина настільки кохала свого обранця, що наприкінці твору навіть не звертала увагу на дітей, прагнучи допомогти чоловіку, який так і не оцінив ані величі її серця, ані її кохання. Підкреслимо, що Марко Вовчок тут використовує той самий прийом, що і в оповіданні «Сестра» – не називає героя по імені, для неї він просто Чайченко. Хоча на початку повісті один раз згадується його ім'я – Яків: «Чайченка Яковом звать!» [4, с. 187]. Згідно з традиціями ім'янаречення, саме ім'я надає людині певні риси характеру, а подекуди й долю. Автор ніби позбавляє цих прав названих героїв, це ніби кара їм за їх невизначеність у житті, за те, що вони власноруч зробили зі своїм життям.

Найрозумнішою, найвиваженішою виявилася Химка. Вона швидко побачила, що робить кохання з її подругами, як вони нищать власні життя, тому дівчина заховала в найпотемніший куточок душі своє кохання. Дівчина жила в родині Катрі як ніхто інший, вона бачила всі душевні муки подруги, згодом підтримувала у важку хвилину іншу подругу Марусю. Химка єдина з трьох дівчат зберегла ясність розуму і чистоту душі. Тому вона отримує у спадок від Катриних батьків хату і землю.

Зупинимося на ще одному типові образів творів Марка Вовчка – чорниці, сестрі Меланії з повісті «Три долі». Вона – повна протилежність панотцю Андрію. Меланія – жадібна, ненаситна, дріб'язкова, недовірлива. Якби її воля, то Химка залишилася би без спадку; на щастя, панотець, проти якого чорниця іти не наважилася, засвідчив права дівчини на хату й землю. У цьому сюжеті відображено ставлення українців до чернецтва загалом, яке на той час сприймалося досить негативно через штиб життя, духовне зубожіння та прагнення наживи.

Наступна група жіночих образів – дівчата, які вийшли заміж за коханих, але загинули від руки вбивці (Ганна «Свекруха», Ганна «Павло Чорнокрил»). Обидві дівчини потрапили під владу жорстоких людей: Ганна до свекрухи, сповненої ненависті до невістки, в якій та бачила все, чого прагнула і не отримала за своє життя; друга, Ганна, загинула від руки свого чоловіка, який не пожалів ані своєї сестри (про що йдеться на початку оповідання), ані своєї молодій дружини.

Не менш трагічною стала доля Марини з оповідання «Чумак». Дівчину видали заміж проти її волі. Рішення батьків занапастило життя двох молодих людей – Марини та її коханого Гриця: «Оддав її батько

заміж, – присилував, нещасливу! Як вона побивалася бідна! Мов неживу повезли до свекра... Вийшла заміж – як за стінку засунулась: змарніла, зв'яла, моя рибочка» [4, с. 60].

Остання група образів також малочисленна, проте не менш важлива. Маємо на увазі жінок, які стали причиною розпаду родини. Письменниця сама відчула біль зради, тому в кожному рядку оповідання «Павло Чорнорил» та повісті «Три долі» вона засуджує жінок, які стали причиною розпаду сім'ї, її симпатії виключно на стороні Ганни й Марусі – зраджених жінок. При цьому автор в основу сюжету покладає ще одне українське прислів'я: «На чужому нещасті своє щастя не збудуєш».

В оповіданні «Павло Чорнокрил» розлучницею стає Варка Линівна, яка поступово заволоділа серце Павла Чорнокрила і своїми словами підвела його до думки вбити дружину. Згодом вона зрозуміла, що Павло не той, хто їй потрібен, що між ними немає нічого спільного й не таким ласкавим виявляється бажаний до того чоловік. Варка – дівчина, яка нехтує сімейними цінностями і традиціями українців. По-перше, вона зруйнувала родину; по-друге, ставши законною дружиною Чорнокрила, Варка нехтує обов'язками жінки, не дбає про господарство, через що сільська громада засуджує її; по-третє, заміжній жінці не дозволялося відвідувати вечорниці. Проте вона й цим нехтує, про що ми дізнаємося наприкінці оповідання: «... забула лихо, забула страхи усі свої», почала красуватися на вечорницях і навіть зібралася заміж» [4, с. 178]. Павло ж після вбивства дружини втрачає глузд, оскільки раптом зрозумів, що втратив єдину жінку, яка його по-справжньому кохала, йому не вистачало хазяйновитості, лагідності, ніжності й турботи Ганни. І хоча симпатії селян нібито й на його боці, утім, ані жалості, ані підтримки від них він не отримав. Тільки в кінці життя багато плакав і просив, щоб до нього хоч хтось приходив на могилу, бо розумів, що у світі немає жодної живої душі, яка пом'яне його після смерті.

Зовсім по-іншому виписує письменниця образ удови-шинкарки з повісті «Три долі». Щось відьомське притаманне вдові Терничисі. Ось як описує її стара Чайчиха: «спершу ми у Хмелинцях жили і була там у нас в селі удова прехороша, пишна ... Терничихою звали. Така-то вже жвава, говірка, така – що й летючі слова хапає ... така-то до кожного прикидчива, приладна, лесна ... Я таки ще уперве. Як її побачила, подумала: непевні очі удовині! Се ж серденько моє чуло!.. Одколи зазнався із нею мій Яків, ні до чого став парубок – ні до роботи, ні до господарства – й гуляння покинув парубоцьке. Де вона, там його і очі, там і гадки його ... так вона до його прикинулась, так присербилась, що й світ йому весь зав'язала ...» [4, с. 218].

Жінка гралася почуттями парубка. Вона постійно його відсилала від себе і через якийсь час знову кликала. Навіть після одруження парубка

вона не залишала його у спокої, вона тішилася безмежною владою, яку мала над серцем юнака. Тому її вибір – вийти заміж за шинкаря села, в якому жив Яків Чайченко, – був не випадковим, адже так вона знову отримувала можливість заманювати хлопця й дурити йому голову, вона знову почала гратися почуттями молодого чоловіка. До того ж у коло гри потрапив її чоловік та Маруся. Піком пристрастей був прихід у гості до родини Чайченків. Примусивши Марусю прислужувати собі, жінка викликала шалені ревності в обох чоловіків і настільки захопилася своєю грою, що не відчула небезпеки в словах чоловіка, коли той розповідав про долю свого брата й висловлював думку з цього приводу: *«Ну, як на мене, то б не так було: я б не втопився, ані повісився б сам-один, а хіба вже купці з коханкою! Схилився до своєї жінки, оком іскрить.*

– Удвох, кажуть, і вмирати охотніш! – додав» [4, с. 242].

Укладаючи ці слова в уста шинкаря, Марко Вовчок налаштує читача на майбутні події. Шинкар, за словами письменниці, був «чоловік плечистий, приземкуватий, з чорним щетинистим усом; чорне волосся посивіло в його косах; од лівого виска він чорнявий як грак; в з виду дивиться він спідлоба або збоку, наче кого підгляджував злими очима своїми» [4, с. 241].

Письменниця не випадково порівнює шинкаря з граком. В українській міфології чорнопері птахи, як-от ворони, граки, сороки, галки, пов'язані з потойбіччям, вони є «нечистими», віщують смерть, нещастя, хвороби [3, с. 301]. Уся поведінка шинкаря, його злі погляди, сварка з юнаком, приїзд до хати Чайченків для з'ясування стосунків – усе це готує читача до швидкої розв'язки.

Описуючи долю шинкарки, письменниця не має ані тіні співчуття. Навіть своєю смертю жінка зуміла нашкодити парубку, бо в їх смерті було звинувачено Чайченка. Потім його виправдали, але життя родини вже було зруйноване.

Письменниця засуджує жінок, які розбивали сім'ї, бо вважала, що щастя таким чином вони все одно не отримають, а горя принесуть чимало.

Персонажі письменниці фактично позбавлені людського буття, оскільки позбавлені вибору. За Н. Хамітовим, таке існування розмиває контури особистості, наповнює її невизначеністю, позбавляє вільного вибору «проекту» свого життя [8, с. 273]. Сильна вольова жінка, Марко Вовчок підкреслювала і закликала жінок до боротьби за своє щастя, кохання, за своїх дітей, а не плисти за хвилями долі, покійно і бездумно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко, В. Марко Вовчок / В. Бойко. – Київ – Ляйпціг : Українська накладня, 1918. – 239 с.

2. Енциклопедія батьківства : посібник з сімейного виховання / авт. кол. за заг. ред. Є. І. Коваленко, С. В. Кириленко. – К. : КНТ, 2008. – 592 с.
3. Завадська, В. 100 найвідоміших образів української міфології / В. Завадська, Я. Музиченко, О. Таланчук, О. Шалак. – К. : Орфей, 2002. – 448 с.
4. Марко Вовчок. Народні оповідання / Марко Вовчок. – К. : Веселка, 1983. – 275 с.
5. Попович, М. Бути людиною / М. Попович. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 223 с.
6. Українські приказки, прислів'я і таке інше / уклад М. Номис ; упоряд., приміт. та вст. ст. М. М. Пазяка. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.
7. Франко, І. Марія Маркович (Марко Вовчок). Посмертна згадка / І. Франко // Франко І. Твори у 20 т. – К. : Держлітвидав України, 1955. – Т. 17. – С. 444–447.
8. Хамітов, Н. Історія філософії : проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як мета антропології : навч. посібник зі словником / Н. Хамітов. – 3-е вид., перероб. та доп. – К. : КНТ, 2015. – 396 с.

Стаття надійшла 30.03.2017 року

УДК 821.161.2(092)

Леонід Козинський

(Умань, Україна)

e-mail: l.kozynsky@gmail.com

**«ЖИВИ, ТУРКМЕНИСТАН!»
ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ ТУРКМЕНИСТАНУ В СПОГАДАХ
«ДАР ЕВДОТЕЇ» ДОКІЇ ГУМЕННОЇ***

II

Розглянуто художні особливості сформованого у спогадах «Дар Евдотеї» Докії Гуменної образу Туркменістану як країни зі своєрідним ландшафтом і кліматом, різноманітним національним життям. Вивчення письменницею туркменської мови, поїздка на мовну практику до далекої землі, повернення назад залишили у її спогадах найприємніші враження. Вже в Києві вона написала життєствердну книгу «Живи, Туркменістан!». Спогади про подорож до Туркменістану мають художні компоненти автобіографічної повісті зі значним змістотворчим публіцистичним компонентом, відтворюють низку історичних подій та барвисту галерею мемуарних портретів людей різних національностей.

Ключові слова: Докія Гуменна, особистість, «Дар Евдотеї», Туркменістан, спогади, репортаж.

Козинський Л. «Живи, Туркменістан!» Художественный образ Туркменістана в воспоминаниях «Дар Евдотеи» Докии Гуменной.

* Продовження. Початок див. у випуску 2 (8) за 2016 р.